

THE SPATIO-TIME OF EMINESCU BETWEEN METAPHORICAL AND METAPHYSICAL**Sebastian Drăgulănescu****PhD. Researcher , Institutul de Filologie Română „A. Philippide” Iași**

Abstract: Abstract To a lesser extent some Eminescian critics highlighted a certain connection between time and space in Eminescu's work. In this context, Rosa del Conte rightly remarked his mystical rationalism, and hence his metaphysical longing as a continuous projection of a specific ontological idealism. Quite firmly, perhaps too categorically, Ioana Em. Petrescu delimited the equinoxial, primordial time from the solstitial one, that of the permanent fall.... Nowadays, a literary critic like I. Boldea takes into consideration the connection/ coagulation of the two notions, those of the space / time categories, and initiates a (poetic) space-time continuum, providing pertinent arguments in this regard. In our opinion, this positive, spatio-temporal hybridization also belongs to the gap between metaphor, as the vehicle of the imaginary, and metaphysics, as an idealistic philosophy that the writer was also concerned about. This determines him to deal with, to a larger extent (some speculate very much), the current theories of time as the fourth dimension and extended relativity (e.g. Einstein, Hawking). Such things are found at the „microscopic” and „macroscopic” view, genetic and intertextual level, precisely in the poetry and prose of Eminescu's genius..

Keywords: time, space, metaphoric, space-time (continuum), metaphysics

„Prin figura Eternului a intrat în poezia lui Eminescu adevăratul răspunzător pentru drama cosmică, dramă ce constituie tema centrală a inspirației sale: timpul” (Conte 1990:131). Într-adevăr, una dintre cele mai importante paradigme ale conglomerărilor stihiale din versurile eminesciene, și corelativul său, spațiul, ar fi poate suficiente pentru a interpreta cum se cuvine această originală creație. Rosa del Conte îl consideră pe Eminescu, pe bună dreptate, un raționalist mistic, iar dorul metafizic este proiecția continuă a unui idealism ontologic propriu poetului. Din nefericire, structuralismul decupa într-o manieră, întrucâtva aleatorie, temele și motivele inserate în anumite scrieri, nereușind să le forjeze iarăși, așa cum fuseseră gândite inițial de către creator. De aceea, timpul era aruncat deoparte, ca să ne exprimăm plastic, iar spațiul era îngrămădit ori răspândit în colaje de versuri arhicunoscute, în cazul lui Eminescu, de pildă. Atunci când, într-o extensie a poemului Mureșanu (Se bate miezul nopții... - varianta C), dar și în nenumărate alte surse, poetul declamă: „În turnul vechi de piatră cu inima de-aramă/ Se zbate miazănoaptea... iar prin a lumii vamă/ Nici suflete nu intră, nici suflete nu ies/

Și somnul, frate-al morții, cu ochii plini d-eres,/ Prin regia gândirei neînființate trece/
Și moaie-n lac de visuri aripa lui cea rece” (Eminescu 1994, III: 165), dincolo de semnalele temporale recognoscibile (vechi, miazănoaptea, somnul, moartea, neînființate), apare mult discutatul cuvânt régie, care provine din latină, și care deține, după părerea noastră, o triplă conotație: a) stăpânire, ca sens principal; regat, în secundar; b) ordine, în sens larg al cuvântului; organizare, mai restrictiv; și nu în ultimul rând, c) loc de trecere, într-un sens abstract; particularizat, târâm (prin extensie, dar totuși urmărind originile latine, poartă, prag, precum și sală, hală). Gândindu-se, desigur, la structuri de tipul „Sarmizegetusa regia”, dar și la implicațiile acesteia, scriitorul are în vedere, totodată, și o regiune care depășește imaginarul comun, provenind din intuiția metafizică și reprezentarea lui fantastică ce se întâlnesc cu mentalitatea religioasă românească, așa cum se reflectă ea în folclor. (Conte, pagina 134). Dacă mergem mai departe, către conotațiile cuvântului târâm(-muri), observăm

că acesta se răsfrânge iarăși către misteriosul régie, prin următoarele sensuri: 1. Regiune, meleag. – 2. Regiune îndepărtată, lumea cealaltă. – 3. Teren, domeniu. Cuvânt oriental, cf. mag. terem „salon” (Cihac, II, 532), tc. tarim (Șăineanu, II, 350), din arab. tarima, cf. sp. tarima. Astfel, „trasând principalele linii ale chronosului lui Eminescu, acesta devine în poezia română un prim model paradigmatic al temporalității poetice” (Caraman 2012: 26).

Exegeta italiană Rosa del Conte mai subliniază faptul că „într-o viziune pe care am numit-o modelată după astrologismul greco-oriental, caracterul circular al timpului împiedică gândul că acela care a fost azvârlit în brazdele sale ar putea să ajungă vreodată la un capăt, care să fie într-adevăr sfârșitul și nu mai degrabă începutul unei noi porniri ciclice” (Conte 1990: 141). Neliniștea timpului se va înscăuna în centrul meditației eminesciene, mai adaugă autoarea, cu o forță de convingere nemăintâlnită. Hermeneuta aduce drept argument o variantă a Luceafărului (var. A 2277), în care soarele, care dispăruse mai înainte: „El luminează tot un fel/ o altă parte-a lumii”. (Conte 1990: 143). Timpul nemuritor, din care se întrupează și Hyperion, devine centrul de interes al creației eminesciene. Tot într-o altă variantă, bătrânul timp piere, se contopește în oarecare măsură cu spațiul și capătă puteri noi, în sensul următor: „Să piară timpul înecat/ În văi de întuneric/ El s-ar renaște luminat/ Ca să se-nvârtă sferic” (var. B 2275b). O eternă vârstă de aur, de sorginte grecească, se prefigurează, iarăși și iarăși, în aceste scrieri, chiar și în bucățile de proză. O viziune problematizantă apare în Scrisoarea I, și nu numai, prin intermediul savantului, atunci când geniul poetic închipuie degradarea în etape a universului, prin expansiune, prin extindere, ca și cum acesta ar avea o anumită elasticitate, desigur până la un punct: „Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș/ Cum se-nchide ca orană printre nori întunecoși,/ Cum planeteii toți îngheață și s-azvârl rebeli în spaț/ Ei, din frâiele luminii și ai soarelui scăpați;/ Iar catapeteasma lumii în adânc s-a înnegrit,/ Ca și frunzele de toamnă toate stelele-au pierit;/ Timpul mort și-ntinde trupul și devine veșnicie”(Eminescu 1994, I: 133). Amalgamarea spațiului și timpului este evidentă în această perspectivă unică, cel puțin în literatura română, și nu doar la nivel semantic. În altă ordine de idei, preferința în aceste versuri pentru substantivele de genul masculin, dincolo de necesitățile la nivel prozodic, implică ideea că există o anumită energie, în sens primordial, dynamis, care echilibrează această mișcare la scară mare, ce pare centrifugă, așadar nevoia de entropie (de schimbare, de alterare, în sens larg) este contrabalansată de neg-entropie, până se ajunge la ultima frază citată. Și totuși Eminescu știa că nu se poate pune semnul egal pune semnul egal între entropie și haos, ori că reversul entropiei ar fi la modul absolut ordinea. Cu toate că Rosa del Conte observă, în mod adecvat, că poetul împinge măsura dezordinii până la a face apologia morții („Moartea-întindă peste lume uriașele-i aripe:/ Întunericul e haina îngropatelor risipe” (Memento mori), totuși nu aceasta este trăsătura caracteristică a operei eminesciene, ci mai degrabă ideea de palingenezie (a spațiului, precum și a timpului) se degajă din ansamblul (genetic) al creației respective.

Este de la sine înțeles că timpul prezent nu este decât dezamăgitor pentru poet, pe tot parcursul operei eminesciene. Istoricul literar Iulian Boldea urmărește, în amplul studiu despre Timp și temporalitate aplicate la poezia eminesciană, modalitățile ce transformă curgerea malefică în beatitudine temporală, iregularitatea și ireversibilitatea clipelor anarhice în circularitate utopică și protectoare (Boldea 2000: 5). De altfel, criticul respectiv remarcă într-o manieră pertinentă relația de unitate spațiu-timp în cazul scriitorului din Ipotești: „După cum în ordinea realității fizice, empirice, timpul e de neconceput fără spațiu, suferă transformări, se modifică, se dilată sau se contractă în funcție de acesta, dar și în funcție de predispozițiile subiective ale eului receptor, la fel și în dimensiunea sa mitică, timpul nu se poate lipsi de varianta sa spațială” (Boldea 2000: 6). Cronotopii lui Eminescu, după expresia lui M. Bahtin, se relevă, nu exclusiv la nivelul limbajului, ci mai ales în determinarea, în sens etimologic, desfășurării câmpurilor temporale și spațiale singulare, inconfundabile din versurile eminesciene. Dincolo de configurarea temporalității sacre din poemele antume,

prezentul degradat este, în ciuda tuturor lucrurilor, învestit cu forța nostalgiei pe care creatorul o proiectează, de pildă, în Împărat și proletar, Criticilor mei, dar și în Sărmanul Dionis ș.a., prin simplul fapt că situează față în față ambele tipuri temporale, fără să uite cu desăvârșire de hulitul prezent. Criticul de la Târgu-Mureș mai inserează pe drept cuvânt și banala natură, ca paradigmă predilectă eminesciană care îmbină în chip fericit spațiul și timpul: Un spațiu-timp mitic prin excelență, un topos eminescian predilect este natura, în mai toate componentele ei, în flagrantă opoziție cu spațiile umanizate (orașul, cetatea). (Boldea 2000: 11). De cele mai multe ori, în critica literară a fost eludată intenția, chiar de prag minim, pedagogică, pe care Eminescu o ascunde în poeme, precum și în proză, și atunci când se adresează la modul sarcastic prezentului decăzut (de exemplu, în unele din Scrisori); selecția poetică ia însă în calcul o tendință recuperatorie, reparatorie, întrucâtva soteriologică pe care o operează asupra acestei categorii temporale. Dacă ar fi procedat altminteri, scriitorul ar fi rămas doar un paseist, un epigon din tagma pașoptiștilor, și nu întârziatul romantic ce se înscrie definitiv în linia (pre-)modernilor.

Un alt tipar spațio-temporal în care se revarsă toate armoniile și elanurile vitale ale firii este, bineînțeles, dragostea. Ultimatumul adresat Demiurgului din poemul Luceafărul: „Și pentru toate dă-mi în schimb/ O oră de iubire” își are, paradoxal, corolarul, în ultima strofă, catalogată „în stil minor” de către N. Manolescu, din romanța Pe lângă plopii fără soț: „Tu trebuia să te cuprinzi/ De acel farmec sfânt,/ Și noaptea candelă s-aprinzi/ Iubirii pe pământ” (Eminescu 1994, I: 192). De fapt, la Eminescu iubirea este în sine o coordonată spațio-temporală, o lege a atracției, în sens larg al cuvântului, la modul metaforic, provenind în parte din aligheriana iubire care mișcă sori și stele. Criticul literar I. Boldea observă că, în acest sens, archaeus-ul eminescian este un principiu ordonator al lumii și se comportă ca un regizor al vieții (s. n.) care distribuie, în acest theatrum mundi, mereu alți actori în aceleași roluri vechi. Archaeus este etern și omniprezent; el este, dacă nu în afara timpului, atunci deasupra lui” (Boldea 2000: 26). În afara termenului regie, pe care l-am mai întâlnit, se impune în stihurile poetului cuvântul *eres*, care face referire, mai ales la o modalitate proprie de a concepe lumea, uneori în dezacord cu ceilalți (DEX: Ceea ce se abate de la concepțiile comune (ale unei societăți). Dacă Dicționarul explicativ al limbii române consideră că acest substantiv, având un plural mai deosebit (*eresuri*), ar proveni din slavul *eresi* (mai aproape de semnificațiile „rătăcire, păcat”, care interesează mai puțin aici), totuși nu se poate elimina originea indirectă, mai certă, din grecescul *αἵρεσις*, „abatere” pe care unii îl desemnează ca dublet de la *erezie* (DER). A mai fost semnalată, de atâtea ori, dualitatea viziunii eminesciene, însă aceasta poate fi contrazisă permanent de o eternă unificare a contrariilor. Chiar cele două tipuri de temporalitate, timpul echinoxial și timpul solstițial, recunoscute de către Ioana Em. Petrescu, și asimilate în critica literară, se întâlnesc într-un punct neștiut, care ar putea fi amintirea, memoria ca pecete finală a timpului, dar și a spațiului: „Trecut-au anii ca nouri lungi pe șesuri/

Și niciodată n-or să vie iară/ Căci nu mă-ncântă azi cum mă mișcară/ Povești și doine, ghicitori, eresuri” (Trecut-au anii – Eminescu 1994, I: 201). Într-adevăr, psihologul G. Bachelard subliniază această perspectivă, prin care timpul se întretaie inevitabil cu spațiul, generând cvasi-continua memorare, un timp subiectiv („Poetul distruge continuitatea simplă a timpului înlănțuit pentru a construi o clipă complexă, pentru a articula pe această clipă simultaneități numeroase. În orice poem veritabil pot fi atunci găsite elementele unui timp oprit, unui timp care nu urmează măsura, unui timp pe care l-am numi vertical (s.n.) pentru a-l deosebi de timpul comun care aleargă orizontal cu apa fluviului, cu vântul care trece” (apud Boldea 2000: [Instant poétique et instant métaphysique, din *Materia, spațiul, timpul*, p. 244]); „Spațiul cuprins de imaginație nu poate rămâne spațiul indiferent, livrat măsurării și reflexiei geometricei. El este trăit. Și este trăit, nu în pozitivitatea sa, ci cu toată părținerea imaginației. Mai precis spus, acest spațiu atrage aproape întotdeauna. El concentrează ființă

înăuntrul unor limite care protejează.” (Bachelard 2003: 29). Relativitatea celor două concepte este invocată, la modul teatral, retoric de data aceasta în glosarea pe marginea acestora, desigur în arhi-cunoscuta Glossă, și nu numai, reflectată și în proza Sărmanul Dionis, iarăși în considerațiile următoare, destul de știute și totuși cu înțeles ascuns: „În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spațiu, ele sunt numai în sufletul nostru. Trecutul și viitorul e în sufletul meu, ca pădurea într-un sămbure de ghindă, și infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă” (Eminescu 1977, VII: 93).

Implicațiile spațio-timpului, incluse, de pildă, în zborul lui Dionis cu Maria spre Lună, sunt deductibile la nivel metaforic, dar și privite ca intuiții științifice indiscutabile, ceea ce reclamă o privire a lucrurilor și din celălalt sens cronologic, al viziunilor mai noi, post-moderne, de exemplu al astro-fizicii ori chiar al filosofiei fizicii. Este de la sine înțeles că Eminescu a făcut o anumită selecție poetică în cunoștință de cauză, ba chiar a căutat îndelung cuvântul ce exprimă adevărul; oricât de avangardist ar fi fost, față de înaintași, nu ar fi aruncat expresiile la întâmplare, ca dintr-o pălărie cu tăieturi din ziare... Mai este interesant de observat că, dincolo de micro-sintagmele metaforice în care abundă limbajul științific (matematic, fizic) (ex.: picioarele mesei, coama casei), există o tendință de adresabilizare a acestui limbaj, de popularizare a științei, prin folosirea unor succinte viziuni metaforice (vezi A. Einstein, St. Hawking ș.a.). Într-un fel, realitatea poetică devine superioară realității propriu-zise, pentru că legile simultaneității și analogiei se substituie raporturilor reale dintre lucruri (A. Béguin). Atunci când scriitorul român afirmă cu melancolia caracteristică - „Dar timpul crește-n urma mea... mă-ntunec”, acest lucru s-ar putea citi în ipoteza (post-)modernă a trecutului nostru carese presupune că are formă de... pară. Noi am compara, mai degrabă, decantarea timpului, această creștere în urmă a timpului, cu o prelungă coadă de cometă, a cărei luminozitate pălindă consumă însuși corpul cometei, întunecând-o.

Mai mult, în visul romantic eminescian, „timpul, ca și spațiul fizic, sunt elemente sensibil amendate, primesc, cu alte cuvinte, corectivul imaginației care reordonează lucrurile și evenimentele conform unei logici a dorinței și a ficțiunii, iar nu a unei logici carteziene, abstrăgând timpul la dimensiunea duratei pur afective, modelându-l conform datelor interiorității și conferindu-i un relief pur subiectiv” (Boldea 2000: 35). Extincția conștiinței permite ceea ce geniile fizicii de astăzi „coagulează” în supozițiile lor: „Poate că Hamlet voia să spună că, deși noi, ființele umane, suntem limitate fizic, mințile noastre sunt libere să exploreze întregul univers și să meargă cu îndrăzneală acolo unde până și Star Trek (sic!) se teme să pună piciorul – atât cât ne îngăduie visele rele” (Hawking 2013: 73). Visurile triadice ale lui Toma Nour, precum și viziunile sărmanului Dionis întăresc convingerea că însuși Eminescu era, bineînțeles, „nenăscut în timpul său”, așa cum crede despre protagonistul unei proze scrise de el. De aceea, întrebările acute din Mureșanu capătă diferite accente dramatice, poetul conjurând divinitatea să îi răspundă într-un fel sau altul, în interogația lui amestecând poate nu involuntar spațiul și timpul deopotrivă („O, pârgie a lumii, ce torci al vremii fir,/ Te chem cu desperare în pieptu-mi – cu delir./ Răspunde-mi cine-i suflet al lumii? Dumnezeu!/? Orbirea? nepăsarea? E binele – e răul?” – Eminescu 1998, IV: 299-300).

Între metaforă, ca purtătoare de lumi noi, și metafizică, precum filosofie idealistă (‘părțile cele mai înalte ale unei științe sau arte’, spunea L. Șăineanu) se instituie o relație unitară (există chiar și o voce metaerotică la Eminescu, în opinia profesorului de la Târgu-Mureș, pe care l-am menționat). Atunci când creatorul eminescian folosește expresia noapte condensată, este limpede că acest lucru nu e întâmplător, și că descoperirile recente ori mai puțin recente ne îngăduie să ne îndreptăm cu gândul către ceea ce se cheamă black hole („gaură neagră”). Mai departe, o imagine extrem de complexă ca aceea regăsită în Scrisoarea I, relevantă în versurile: „Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist și roș/ Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoși./ Cum planeteii toți îngheață și s-asvârl rebeli în spaț’/ Ei, din frânele luminii și ai soarelui scăpați” (Eminescu 1994, I: 133) poate fi lecturată prin prisma

conceptului de univers inflaționist, inflația fiind o lege firească a acestuia. De fapt, modul cum s-ar reflecta noțiunile științifice în poeziile autorului interesează mai puțin (cu aceste lucruri ocupându-se unii specialiști care, câteodată, au exagerat în interpretare); ceea ce este relevant sunt raporturile răsturnate, adică maniera în care s-a transformat o intuiție eminesciană, predilecția lui către

subtilitățile metafizice în expresia singulară a creației care întrece închipuirea omului de rând, a simplului cititor.

Revenind la cel mai important om de știință al zilelor noastre, acesta încearcă să ne convingă de faptul că „termenii istoriei în timp imaginar se aseamănă cu o sferă micuță, ușor aplatizată. E aidoma cojii de nucă a lui Hamlet, iar în această nucă e codificat tot ce se întâmplă în timpul real. Hamlet a avut dreptate. Putem fi închiși într-o coajă de nucă [sau într-un sămbure de ghindă, adăugăm noi, cu vorbele lui Eminescu] și să ne credem regi ai spațiului nemărginit”. (Hawking 2013: 95). Este interesant de observat că geniul fizicii moderne preferă să aleagă drept martor și confident peste veacuri pe însuși prințul Danemarcei, cel care se preface că are mintea tulbură... De fiecare dată, personajul de geniu, fie că este conducător, scriitor ori astrofizician se delimitează, prin toate mijloacele posibile, de restul lumii, și aspiră totodată să fie înțeles, măcar în parte, de către ceilalți, pentru a crea o legătură inefabilă între el, lume și absolut. Este cazul pustnicului Euthanasius care se îndepărtează de semenii, tocmai pentru a re-crea o paradoxală legătură cu semenii; în insula lui spațiul și timpul se contopesc într-un mod firesc, și aproape supranatural în același timp. Iulian Boldea aduce argumente forte în favoarea instaurării pozitive a spațio-timpului eminescian, unic - „În spațiul mitic, protector și centripet al insulei devenirea e abolită, iar agresiunea timpului nu mai e percepută de cei ajunși aici într-o vârstă preadamică. Timpul însuși încremenește în acest spațiu, se transformă într-un timp eleat, ce nu mai e animat de demonia mișcării, a curgerii neobosite și, dimpotrivă, se închide în conturul propriei conformații monadice”. (Boldea 2000: 59). Nuditatea lui Ieronim și a Cezarei, în acest spațiu insular, adăpost al iubirii primordiale, este, de asemenea firească, atâta cât ei depășesc timpul obișnuit și reglementările societății. La Eminescu, timpul are cel puțin patru intersecții de semnificație: timp, vreme, vechime, veșnicie (uneori cu forma vecinicie), dovedind că este proteic și adaptabil celorlalte coordonate, printre ele aflându-se spațialitatea, iar spațiul, la rândul lui, este neîndoios să capete o multitudine de aspecte, printre care insula, muntele, castelul, doma, chiar pădurea etc. Ce este timpul ? se mai întreabă simplu Stephen Hawking. Apoi adaugă la modul poetic: „E oare un șuvoi continuu care duce cu sine toate visele noastre, cum spune vechiul cântec. Sau e o cale ferată ? Poate că ea are bucle și derivații, pe care poate merge înainte, dar te poți și întoarce la o stație anterioară de pe aceeași linie” (Hawking 2013: 31).

Pentru cititorul de rând, imaginarul spațio-temporal care se întoarce înapoi, uneori asupra lui însuși, este întâlnit cu asupra de măsură în nuvela Sărmanul Dionis, unde protagonistul călătorește în timp, dar și în alte coordonate spațiale, la care nu se ajunsese pe

vremea lui Eminescu... Întrebările care apar acolo, de esență literară, par în zilele noastre banale tocmai pentru că, paradoxal, sunt de actualitate („Cine știe dacă nu trăim într-o lume microscopică și numai făptura ochilor noștri ne face s-o vedem în mărimea în care o vedem?”/ „Să trăiesc în vremea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun — este oare absolut imposibil ?”/ „Cine știe — gândi Dionis — dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adâncimile sufletești, în lumi care se formează aieva așa cum le dorești, în spații iluminate de un albastru splendid, umed și curgător”/ „Sub fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul”/ „Fusese visul lui cel atât de aieva sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească?” (Eminescu 1977, VII: 93-113). Nu vom relua aici speculațiile care s-au făcut în ultimpul timp, din 2006 înapoi, acreditate de Solomon Marcus, în legătură cu faptul că o româncă, de

origine evreiască, Melania Șerbu, ar fi atras atenția lui Einstein că în Sărmanul Dionis al lui Eminescu (din 1872) apar unele elemente ale teoriei relativității restrânse, enunțată în 1905; interesant ar fi doar răspunsul marelui savant care consideră, parafrazăm, că acestea au fost atinse numai marginal.

Ceea ce este hotărâtor pentru înțelegerea relației dintre metaforic și metafizic, și după Heidegger, este faptul că metaforicul nu există decât înăuntrul metafizicului... Acest lucru se remarcă în mod pregnant și în cazul creației eminesciene, în care metaforele devin vii, așa cum spune P. Ricoeur, adică din ele se ivesc lumi singulare, se construiesc vaste viziuni, ridicând cuvântul până la originea lui ideală. Este ceea ce se întâmplă, într-o manieră dominantă, cu scrierile unui prozator precum Jules Verne, care a fost încadrat, post-festum, în categoria scriitorilor science-fiction, pe când la autorul român rămâne mai pregnantă ficțiunea, imaginația, fântasia, deși s-ar putea vorbi, până la un punct, și de auto-ficțiune (chiar în Sărmanul Dionis). În sfârșit, un alt critic important, Ștefan Cazimir, în volumul concentrat *Stele cardinale*. Eșeu despre Eminescu urmărește forța gândirii magice eminesciene care determină, într-adevăr, abolirea limitelor obișnuite, spațiul și timpul, afirmă exegetul, căpătând forme docile și reversibile. După cum era ușor de înțeles, Pentru transgresia limitelor spațiale, exemplul cel mai fastuos îl dă ascensiunea selenară a lui Dan, călăuzită de meșterul Ruben („poți fi în orice loc dorit”). În ultimă instanță, însuși creatorul, Eminescu, se întoarce de mai multe ori, la propriile nuclee ale operei, din diferite poeme și diverse variante, așadar și pe verticală și pe orizontală, și le cizelează ca pe niște fațete diamantine, într-o manieră nu exclusiv genetică, ci mai degrabă intratextuală, și mai ales într-o modalitate în care spațio-temporalitatea creatoare își pune înconfundabil amprenta, de la antume până la postume, de la bruioane până la bucățile definitive.

BIBLIOGRAPHY

- Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, Editura Paralela '45, Pitești, 2003
- Iulian Boldea, *Timp și temporalitate*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2000
- Viorica Ela-Caraman, *Modele ale temporalității poetice*, Casa limbii române „Nichita Stănescu”, Biblioteca revistei „Limba română”, Chișinău, 2012
- Alexandre Cihac, *Dictionnaire d'etymologie daco-romane*, Frankfurt pe Main & Berlin & București, 1870
- Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990
- Albert Einstein, *Cum văd eu lumea. Teoria relativității pe înțelesul tuturor*, Editura Humanitas, București, 2000
- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. I, ed. critică îngr. de Perpessicius, Editura Vestala – Editura Alutus D, București, 1994
- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. II, ed. critică îngr. de Perpessicius, Editura Saeculum I. O., Editura Gemina, București, 1994
- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. III, ed. critică îngr. de Perpessicius, Editura Saeculum I. O., Editura Gemina, București, 1994
- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IV, ed. critică îngr. de Perpessicius, Editura Saeculum I. O., București, 1998
- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. VII, studiu introductiv de Perpessicius, Editura Academiei RSR, 1977
- Stephen Hawking, *Universul într-o coajă de nucă*, Editura Humanitas, București, 2013
- Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziune poetică*, Editura Paralela '45, Pitești, 2011
- August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Institutul de arte grafice „Presa bună”, Iași, 1939

Lazăr Șăineanu, Dicționarul universal al limbei române, Editura Mydo Center, București, 1995